

HELENA JAKLITSCH

Stiska slovenskih beguncev leta 1945

V zadnjih nekaj mesecih se Evropa sooča s prihodom več sto tisoč beguncev, predvsem pa migrantov, ki prihajajo iz različnih držav Bližnjega vzhoda. Odkar je Madžarska zaprla mejo z žico, se je človeška reka preusmerila k nam. Iz slik, ki nam jih dnevno prikazujejo mediji, v nas zrejo oči majhnih otrok ter njihovih mater. Zdi se, kot da prihajajo k nam predvsem otroci in matere, čeprav občasno le ujamemo kakšen prizor, iz katerega je razvidno, da so krepko v večini mladi fantje, stari med dvajset in štirideset let. Ob sedanji begunski (migrantski) krizi so nas različne skupine in posamezniki (predvsem) iz postkomunističnega političnega prostora preko večinskih medijev pozivali, da moramo te, ki prihajajo, sprejeti odprtih rok, pri tem pa trkali na našo vest, spominjajoč nas na Slovence, ki so po koncu druge svetovne vojne zapustili domovino ter tudi sami postali begunci. Groteskno pri tem je, da so nas na slovenske begunce spominjali prav tisti, ki so tako ali drugače »nasledniki in (latentni) zagovorniki parapolitičnih organizacij iz časa totalitarizma«, ki so te iste Slovence izbrisali iz uradnega narodnega spomina in prepovedali (ter dolga desetletja strogo kaznovali) vsako omembo teh, ki so po vojni zapustili domovino, da bi si rešili golo življenje. Če pa so se že pojavili v javnem prostoru, in to velja vse do danes, so jih vedno obdajali z najhujšimi in najbolj pritlehnimi oznakami.

Kaj torej danes sploh vemo o Slovencih, ki so maja 1945 začeli svojo begunsko pot, ki jih je, po kratkem postanku v taboriščih v Avstriji in Italiji, peljala v svet? Kaj vemo o njihovem življenju v taboriščih, kjer so preživeli tri leta? Ali je bilo njihovo begunstvo res podobno poti migrantom, ki danes prihajajo v Evropo? Kdor

količkaj pozna razmere izpred sedemdeset let, ve, da so bile pot in okoliščine slovenskih beguncev dejansko popolnoma drugačne.

Vse do konca druge svetovne vojne je slovenski demokratični tabor upal, da bodo Slovenijo zasedle zahodne zavezniške enote in da bodo skupaj preprečili zmago komunistične revolucije, ki se je v polnosti razplamtela na slovenskih tleh v času vojne. Prav v tem upanju še v začetku maja 1945 nihče ni razmišljal o tem, da bi se umaknil iz domovine. Toda ko so Slovenijo namesto zahodnih zaveznikov s pomočjo sovjetske Rdeče armade in pod vodstvom Komunistične partije zavzeli partizani, je bilo tudi jasno, kdo bo po vojni okupiral oblast. Med Slovenci, ki so že med vojno občutili komunistično nasilje,¹ se je zato ob koncu vojne naselil strah pred neobzdranim nasiljem nove oblasti. Tudi komunistično vodstvo je jasno pokazalo, kaj se bo zgodilo s tistimi, ki so jih sami označili za izdajalce, pri čemer ni bilo pomembno, ali je bil kdo res izdajalec, ali je le nasprotoval komunistični ideologiji in je zato že vnaprej predstavljal opozicijo.

V prvih tednih maja 1945 se je zaradi tega iz Slovenije, večinoma na Koroško, manjši del pa tudi v Italijo, umaknilo skoraj 25.000 Slovencev. Med množico odhajajočih so bile družine z majhnimi otroki ter starejši ljudje, med njimi so bili številni vodilni člani predvojnega demokratičnega tabora, župani, podjetniki, univerzitetni profesorji in mnogi duhovniki, umikala se je tudi slovenska narodna vojska. Pot do Ljubelja je bila naporna, še posebej za tiste, in ti so bili v večini, ki so šli na pot peš. Predvsem kmetje so vzeli s seboj tudi vozove, na katere so naložili najnujnejše, tisto, kar so menili, da bodo potrebovali v nekaj tednih, ki jih bodo preživeli na Koroškem. Pot je bila za večino zelo utrujajoča, pestila jih tudi žeja in lakota. Toda kljub utrujenosti si nihče ni upal zaostati, saj so na umikajoče begunce partizanske enote, ki so se jim od zadaj približevale, iz daljave tudi streljale. Beguncem je ostal v spominu tudi prehod skozi nedokončan predor Ljubelj. V njem namreč ni bilo luči, s stropa je kapljalo, v tleh so bile številne luknje, napolnjene z vodo: *»Najnevarnejši so bili konji, ki so bili preplašeni in težko obvladljivi. Dvakrat sem že mislil, da nas bodo pohodili ali*

nas ubili s kopiti. Nekajkrat smo zaslišali krike ali brezupne klice, ko so se ljudje ločili, na splošno pa se je slišalo samo premikanje ljudi, živali in vozil. Zdelo se je, da predor nima konca. Tisti moreči pohod se je vlekel in vlekel. Od časa do časa sem poklical sestro za seboj, le redko me je slišala ob vsem tistem hrupu, ki je prevladoval v notranjosti tega grozljivega predora. Ne spominjam se, kako dolgo je trajalo, da smo prišli skozi – vsekakor zelo dolgo,» je v svojih spominih zapisal Metod Milač.²

Nova nevarnost je umikajoče čakala na drugi strani. Partizani so namreč že zasedli Borovlje in zaprli most čez Dravo, s čimer so želeli preprečiti slovenskim beguncem ter domobrancem prehod čez reko ter stik z britanskimi enotami, ki so že bile na drugi strani Drave. Da bi omogočili prehod, so domobranci napadli partizansko zaporo ter v »*zadnji bitki druge svetovne vojne*« še enkrat premagali partizane in omogočili civilistom prehod na britansko okupacijsko cono.

Tako civiliste kot domobrance so Angleži nastanili na Vetrinjskem polju, kjer pa ni bilo urejenega posebnega taborišča, zato so si morali eni in drugi zasilno domovanje urediti na velikem travniku. Nekateri so si iz odej, rjuh ali večjih kosov blaga, ki so jih imeli s seboj, postavili zasilne šotore, tisti, ki so v taborišče prišli z vozovi, so si začasno domovanje uredili na njih ali pod njimi, nekateri so si zasilna bivališča naredili iz lubja, vej, kosov pločevine ali drugih odpadnih materialov, ki so jih našli v okolici.³

Konec maja 1945 so Angleži, pod pretvezo, da jih peljejo v Italijo, in v zameno za umik partizanov s Koroške, v Slovenijo vrnili okoli 12.000 domobrancev,⁴ kar je za mnoge Slovence še danes največja tragedija v zgodovini našega naroda. Toda mnogi še danes ne vedo, da so jugoslovanske oblasti zahtevale, da Angleži v domovino vrnejo tudi civiliste. Prvega junija bi moral tako v Slovenijo prvi transport civilnih beguncev in samo hitro posredovanje dr. Valentina Meršola⁵ pri zavezniških oblasteh je preprečilo nasilno smrt še skoraj 6.000 slovenskih civilistov.

V taborišču v Vetrinju je bilo v začetku junija tako skoraj šest tisoč Slovencev, od tega 868 otrok, mlajših od petnajst let. In

čeprav so izgubili vse – dom in domovino, večina med njimi očete, sinove, brate –, niso obupali, ampak so skušali organizirati človeka vredno življenje v nemogočih razmerah (Slabi bivanjski pogoji, pomanjkanje hrane in pitne vode. Prvi obrok so od Angležev dobili šele nekaj dni po prihodu, v naslednjih tednih pa so dobivali le prepečenec in posušeno zelenjavo). Posebno skrb so namenili otrokom. Tako sta že v Vetrinju začela delovati otroški vrtec in slovenska ljudska šola. Ker ni bilo ustreznih prostorov, so imeli otroci pouk kar na dvorišču pred vetrinjsko cerkvijo, ki je stala v neposredni bližini taborišča. Skoraj neverjetno se zdi, da so že tu ustanovili slovensko begunsko gimnazijo, ki jo je obiskovalo 144 dijakov, imela pa je tudi izredno kvaliteten učiteljski zbor (med njimi je bilo kar nekaj univerzitetnih profesorjev).⁶ Poleg šol so organizirali različna predavanja in jezikovne tečaje. Le nekaj dni po prihodu v taborišče so ustanovili begunski pevski zbor s 130 pevci, ki naj bi »*ljudi poživil in budil v njih domovinsko ljubezen in narodno zavest*«,⁷ zbor pa je imel že v Vetrinju svoj prvi koncert. Že tu so začeli dnevno izdajati časopis Domovina v taborišču, kar je bil prav tako svojevrsten podvig, saj je po vojni primanjkovalo papirja.

Zaradi neustreznih razmer so se Angleži odločili, da ukinejo vetrinjsko taborišče, begunce pa razselijo po drugih taboriščih na Koroškem. Konec junija 1945 je tako v taborišče v Peggezu pri Lienzu odšlo 2.600 slovenskih beguncev, v taborišče v Špitalu okoli 1.600, v taborišče v Št. Vid na Glini okoli 600 in v taborišče Liechtenstein pri Judenburgu okoli 400 slovenskih beguncev.⁸

Po vojni se je okoli 4.000 slovenskih beguncev znašlo tudi v taboriščih v Italiji. Največja slovenska begunska skupina je prišla najprej v taborišče v Monigu pri Trevisu, od tam pa je bila v začetku septembra 1945 preseljena v taborišče v Servigliano. Slovenci so bili tudi v taboriščih v Riccioneju, Barleti, Traniju, Fermu, Forliju, Reggio Emiliji, Modeni, Jesiju, posamezne manjše skupine pa tudi v drugih taboriščih. Tudi njihova pot v begunstvo ni bila lahka. O tem, kako so jih pričakali v Vidmu, kamor so Angleži s Koroške sredi maja 1945 prepeljali skupino slovenskih beguncev, je Než-

ka Čampa, ki je bila tudi v tej skupini, zapisala: »Zopet zaničljivi pogledi, grožnje in pljuvanje. Partizanov povsod dovolj. Prenočišče pod milim nebom. Hrane celi dan nič.«⁹ Po nekaj dneh, ki so jih preživeli v Vidmu, so jih odpeljali v taborišče v Monigu, ki je bilo urejeno v nekdanjih kasarnah. Begunci so morali spati na cementnih tleh, sobe, v katere so jih nastanili, pa so bile brez luči in vode. Iz Moniga je bilo konec avgusta 1945 v taborišče v Serviglianu preseljenih okoli 1.500 Slovencev,¹⁰ ki so tam preživeli skoraj eno leto, nato pa so jih ponovno selili, tokrat v taborišče v Senigalliji pri Anconi. Sploh so slovenske begunce, ki so bili v taboriščih v Italiji, v naslednjih letih večkrat selili, zaradi česar so morali vsakič znova urejati svoj prostor.

Ker nam prostor ne dopušča, da bi podrobneje predstavili življenje slovenskih beguncev v posameznih taboriščih, bomo v nadaljevanju le na kratko povzeli bistvene značilnosti njihovega življenja v naslednjih treh letih, ki so jih še preživeli v taboriščih, čeprav bi si še posebej slovenski begunci v Italiji zaslužili poseben pregled, saj o njih vemo še manj kot o teh, ki so prva poveljna leta preživeli v taboriščih v Avstriji.¹¹ Ob prihodu v taborišča so begunce večinoma nastanili v lesene ali kovinske barake, ki so bile bolj ali manj prepišne, zanemarjene, v oknih so manjkala okna, ob dežju je zamakalo skozi streho. V zimskem času je bilo barake težko ogreti, saj niso bile izolirane, v vsaki sobi je bila le manjša pečka, ki pa so jo zaradi pomanjkanja drv zakurili le za nekaj ur na dan. Barake so bile razdeljene v manjše sobe, v katerih je lahko skupaj stanovalo tudi več družin. Tako je v Špitalu v prvih tednih v posameznih sobah bivalo tudi po devetdeset ljudi. Ker ni bilo dovolj postelj, je morala večina taboriščnikov sprva spati na tleh in šele postopno so slovenski mizarji izdelali postelje (predvsem pograde). V nekaterih taboriščih v barakah niti ni bilo (skupnih) umivalnic in stranišč, temveč so bile te postavljene nekje zunaj. Zaradi pomanjkanja hrane so bili taboriščniki večino časa lačni, ob šolskem pregledu so vsako leto ugotavljali, da je več kot polovica otrok podhranjenih. Za zajtrk so tako otroci kot odrasli večinoma dobivali grenko črno kavo, za kosilo vodeno juho z nekaj makaroni ali fižoli, občasno je

bil v njej tudi takšen košček mesa ali krompirja, zvečer pa so spet dobili grenko črno kavo. Dobili so tudi štruco kruha, ki si jo je moralo včasih razdeliti pet, včasih deset ali celo več ljudi. Hrana v taboriščih v Italiji ni bila dosti boljša, razlikovala se je le po tem, da so dobivali več sadja. Da bi si vsaj malo izboljšali prehrano, so ob barakah, če je bilo to le možno, postopno uredili manjše vrtove, na katerih so gojili predvsem zelenjavo.

V taborišču so veljala stroga pravila in omejitve, ki so se jih morali taboriščniki držati, kazen za kršitev pa je bila lahko tudi izgon iz taborišča. Prav tako so imeli omejeno gibanje, saj taborišča niso smeli zapuščati brez dovoljenja taboriščnega vodstva, omejeni oz. nadzorovani so bili tudi stiki z zunanjim svetom. Vsak taboriščnik je moral v taborišču dnevno opraviti nekaj ur prostovoljnega dela, s čimer naj bi delno pokrili stroške, ki so jih imeli z njimi.

Slovinci so se v teh razmerah zaradi svoje pridnosti, predanosti, discipliniranosti in pripravljenosti na trdo delo zelo hitro znašli. Med njimi je bilo mnogo obrtnikov, ki so se povsod takoj lotili urejanja in popravljanja barak, iz skromnih materialov, ki so jih našli v taborišču ali okolici, so začeli izdelovati predmete, ki so jih potrebovali za vsakdanje življenje. V Avstriji so tako iz razbitih avtomobilov, ki jih je bilo v okolici veliko, bencinskih sodov, celo iz delov letal, izdelali različne posode, pribor, umivalnike, lijake idr. Iz lesa so izdelali škafe, sita, kuhalnice. Ženske so iz odvrženih padal, starih in uničenih oblek, ki so jih našle v zapuščenih vojaških skladiščih, izdelovale obleke. V Judenburgu so slovenski begunci odprli zelo uspešno čipkarsko delavnico. Da so njihovi izdelki ne le lični, temveč tudi zelo kvalitetni, je kmalu ugotovilo okoliško prebivalstvo, ki je začelo slovenske izdelke tudi kupovati. Na ta način so Slovenci zaslužili nekaj denarja, s katerim so kupovali stvari, ki so jih potrebovali za številne dejavnosti, ki so jih razvili v taborišču in ki jih niso mogli sami izdelati (zvezke, papir, čnilo, knjige, žarnice). Svoje izdelke so predstavili tudi na več zelo uspešnih razstavah.¹²

Za slovenske begunce je bila središčnega pomena njihova vera. Takoj, ko so prišli v novo taborišče, so prvo skrb namenili ureditvi taboriščne kapele. Tudi versko življenje v taborišču so skušali čim

bolj približati temu, kar so imeli in živeli doma. Tako so imeli vsak dan maše, gojili so pobožnosti prvih petkov, redno so molili rožni venec in imeli izpostavljeno najsvetejše. Ob večjih praznikih so imeli procesije ter različne akademije, večkrat na leto so organizirali duhove vaje. V večjih taboriščih, kjer je bilo Slovencev več, so ponovno organizirali Katoliško akcijo, številni so bili vključeni v Marijino kongregacijo, aktivni so bili tudi skavti.

Še bolj kot z marljivim delom pa so se slovenski begunci dokazali, glede na razmere, v katerih so bivali, z bogatim kulturnim življenjem ter šolstvom, ki so ga vzpostavili v vseh taboriščih, kjer so se znašli. Razsežnost njihove verske, kulturne, šolske (in gospodarske dejavnosti) pravzaprav še danes preseneča s svojo kvaliteto in žlahtnostjo.

V vseh taboriščih so nastali zelo dobri pevski zbori, tako otroški in mladinski kot odrasli, o čemer najdemo zapise tudi v poročilih, ki jih v svojem arhivu hrani UNRRA.¹³ Redno so peli pri nedeljskih mašah ter pomembnejših praznikih, sodelovali so na različnih akademijah, ki so jih pripravili ob različnih priložnostih. Zbori so v taboriščih ali za okoliško prebivalstvo večkrat pripravili samostojne koncerte, večkrat so jih povabili tudi v sosednja taborišča. Izredno dober pevski zbor je nastal po preselitvi slovenskih beguncev konec novembra 1946 iz Peggeza v Špital, ko sta se združila pevska zbor iz obeh taborišč. Da je bil to res vrhunski pevski zbor, govori podatek, da so prišli zbor v taborišče posneti celo iz angleškega BBC, ki je posnetek predvajala na angleških radijskih oddajah. Izredno dober pevski zbor imenovan *Emigrantski pevski zbor Slovenija* so imeli v taborišču v Serviglianu oz. kasneje v Senigalliji. »Rodila ga je psihološka nujnost slovenske duše in praktična potreba glasbenega sodelovanja pri cerkvenih prireditvah«. ¹⁴ Zbor je med drugim nastopal tudi v Rimu na posebni avdienci pri papežu Piju XII. V taborišču v Špitalu in Liechtensteinu so slovenski begunci ustanovili tudi svoj orkester.

Slovenski begunci so bili zelo dejavni v gledališki dejavnosti. Uprizorili so številne gledališke igre, med njimi igre Begunka, Luč z gora, Slehernik, Kralj Ojdip idr., ki pa si jih niso ogledali

samo taboriščniki, temveč tudi taboriščno vodstvo in krajevno prebivalstvo ter številni gostje, ki so prihajali v taborišče, s predstavami pa so gostovali tudi drugod. Emigrantski gledališki oder, ki je deloval v taborišču v Serviglianu, kasneje pa v Senigalliji, je 7. julija 1946 premierno uprizoril Hamleta ter z njim požel izredno pozitivne kritike tako za igro kot za samo postavitev in kostume. Vse so namreč naredili taboriščniki sami: tako so zastore in kostume sešili iz šotorskih kril, ki so jih sami pobarvali, rekvizite, kot so bili prstani, verižice, oklepi, so izdelali iz pločevine oz. iz konzerv, v katerih so dobivali hrano, slovenski mizarji so izdelali lesene sablje.¹⁵ Vse to kaže na izredno iznajdljivost in ustvarjalnost slovenskih taboriščnikov.

Posebno poglavje bi si zaslužil tisk slovenskih beguncev v taboriščih. Slovenci so v taboriščih izdajali številne časopise. Pri tem je posebej izstopala begunska skupina v Peggezu, kjer so poleg dveh dnevnikov izdajali še vrsto drugih glasil. Svoje glasilo so pripravljali in izdajali dijaki begunske gimnazije, dijaki kmetijske poklicne šole, učenci ljudske šole. Svojo revijo so imeli učitelji in vzgojitelji, v taborišču so izdajali cerkvena oznanila. Poleg tega so postopno začeli tiskati učbenike in knjige, ki jih je zelo primanjkovalo. V Serviglianu je kot mesečna priloga v osrednjem časopisu slovenskih beguncev v Italiji Zedinjena Slovenija izhajala revija Svet in dom, v kateri so objavljali ocene, literarno-kritične in literarno-znanstvene študije. Prilogo je likovno opremljala Bara Remec, v njej je med drugim pisal tudi Tine Debeljak. Ob vsem tem naštevanju se morda komu zdi, da je bilo preprosto izdajati tolikšno število različnih edicij, vendar ni bilo tako. Ves čas je namreč primanjkovalo papirja in črnila, prav tako niso imeli pisalnih in razmnoževalnih strojev. V splošnem pomanjkanju bi lahko upravičeno pričakovali, da bodo tisto malo denarja, ki so ga imeli s seboj ali so ga zaslužili s prodajo v taborišču narejenih izdelkov ali z delom v okoliških krajih, porabili predvsem za hrano in obleko, toda slovenski begunci so namesto tega z naročninami raje podprli napore vseh, ki so sodelovali pri pripravi in tiskanju različnih listov, časopisov, knjig, učbenikov.

Posebno skrb so slovenski begunci, tako v Italiji kot v Avstriji, namenili šolajoči se mladini. Tako so skoraj povsod organizirali otroške vrtce ter slovenske ljudske šole. Danes se nam zdi skoraj nepredstavljivo, da so v taboriščih ustanovili kar tri begunske gimnazije, eno v Serviglianu, eno v Senigalliji in eno v Peggezu (po preselitvi pa v Špitalu), še posebej, če vemo, da so se povsod srečevali z istimi težavami: pomanjkanjem zvezkov, učbenikov, knjig, ustreznih šolskih prostorov. Za mlade, ki se niso odločili za gimnazijo, vendar so želeli dobiti ustrezno strokovno izobrazbo, so ustanovili kmetijske šole, gospodinjske poklicne šole in obrtne šole. Učitelji v vseh šolah so imeli bolj ali manj ustrezne strokovne kvalifikacije (po tem je še posebej izstopala gimnazija v Peggezu), bili so strogi in zahtevni, pri čemer so še posebej poudarjali, da je treba *»največjo pažnjo polagati na vzgojo dece, ki mora temeljiti na katoliški podlagi. Obvarovati je treba deco kvarnih vplivov, katerim je v taborišču radi mešanice narodov vedno izpostavljena. Naša dolžnost je, da jo ohranimo narodu dobro, pošteno in pobožno. Vse žrtve in trpljenje begunskega življenja posvetimo Njemu, ki nam daje moč, da svoje delo vršimo in ga bomo tudi uspešno dovršili. /.../ Ta deca nam bo morala pomagati pri delu v domovini in če nje ne bomo vzgojili po moralno visoko stoječih in versko trdnih načelih, nam pri delu doma pozneje ne bo mogla pomagati.«*¹⁶ Dejansko iz celotnega dostopnega gradiva o begunskem šolstvu izstopa njihova skrb in ljubezen do slovenskega naroda, jezika, slovenske zgodovine in zvestoba do katoliške vere. Izredno pozitivno poročilo o delu in kakovosti slovenske begunske gimnazije v Peggezu je izdal major Baty, ki je na prošnjo ravnatelja te gimnazije Marka Bajuka opravil inšpekcijski nadzor. Tako je v zaključku zapisal: *»Ta šola vzdržuje kljub velikim težavam najlepše tradicije evropske vzgoje. Že zaradi okoliščin, v katerih se šola nahaja, se ta podvig lahko imenuje herojski in zasluži vse mogoče priznanje in podporo.«*¹⁷ Na podlagi tega poročila je bila gimnazija tudi javno priznana, kar je pomenilo, da so se lahko z maturitetnim spričevalom, pridobljenim na tej gimnaziji, lahko dijaki vpisali na univerzo. Čeprav slovenski begunski gimnaziji v Italiji nista dosegli javnega priznanja, tudi njuni dijaki

kasneje niso imeli težav z vpisom, kar tudi govori o kvaliteti obeh šol. Čeprav smo omejeni s prostorom, velja vsaj omeniti, da je učiteljski zbor v vseh taboriščih svoje delo, ki je poleg poučevanja v šoli vključevalo poučevanje teh, ki so opravljali posamezne razrede kot privatisti, delo za mlade v popoldanskem času, pripravo raznih predavanj, skrb za mlade v dijaškem zavodu, večino časa opravljal zastoj. Šele kasneje so namreč dobili skromne denarne nagrade, vendar zgolj za poučevanje, ne pa za vse drugo požrtvovalno delo za mlade, ki so ga opravljali z izredno odgovornostjo in požrtvovalnostjo.

V taboriščih se je znašlo kar nekaj študentov, ki so želeli nadaljevati študij na univerzi (bodisi graški bodisi na univerzi v Bologni ali Padovi). Ker je bila šolnina visoka, so slovenski begunci po vseh taboriščih zanje zbirali denar ter tako pomagali slovenskim študentom, da so lahko študirali. Tega so se zavedali, saj so bili pri študiju izredno uspešni. Tako so februarja 1947 poročali v Zedinjeni Sloveniji: *»Doslej še noben Slovenec ni padel ali bil odklonjen od izpitov. Če Bog da, se nam za junij obeta nekaj doktorjev.«*¹⁸

Poleg šol so Slovenci v vseh taboriščih skrbeli tudi za druge oblike neformalne izobraževanja, ki so bile namenjene tako mladini kot ostalim taboriščnikom. Namen dodatnega izobraževanja pa ni bil zgolj v tem, da bi se čim bolj zaposlili (še posebej ob večerih), temveč se je slovenska skupnost dobro zavedala, kako pomembna je izobrazba. Tako so lahko izbirali med številnimi jezikovnimi in drugimi tečaji (zadružni, knjigovodski, šoferski, pritrkovalski, stenografski, fotografski tečaj, tečaj za bolniške strežnice idr.), organizirali so prosvetne večere, v okviru katerih so imeli različna predavanja, tako poljudna kot strokovna, ter literarne večere, na katerih so prebirali že uveljavljene slovenske pesnike in pisatelje, predstavili pa so se lahko tudi tisti, ki so na to pot šele stopali. V Peggezu so redno pripravljali bralne večere, s katerimi so želeli *»ljudi ne le zabavati, marveč tudi zbujati smisel za pravo, dobro branje, širjenje razumevanja za književnost in učenja pravilnega razumnega branja«*,¹⁹ uredili pa so celo svojo knjižnico.

Resnično raznovrstna je bila dejavnost slovenske begunske skupnosti tako v Avstriji kot Italiji, kar še posebej izstopa, če pomislimo na težke okoliščine, v katerih je nastajala. Toda še bolj kot stalno pomanjkanje hrane in slabe bivalne razmere je Slovincem taboriščno življenje oteževal nenehen pritisk jugoslovanskih oblasti. Ta je ves čas pritiskala na zavezniške oblasti, naj vrnejo ali prisilijo k vrnitvi tudi civilne begunce. Čeprav Angleži po tistem, ko so v Jugoslavijo vrnili domobrance, niso nikogar več želeli vrniti na silo, pa so na različne druge načine skušali doseči, da bi se ljudje odločili za vrnitev v domovino. V taborišča so tako redno prihajale jugoslovanske repatriacijske komisije, ki so begunce prepričevale, da naj se vrnejo. V dnevnem taboriščnem časopisju so objavljali pozive, pri čemer so še posebej poudarjali, da se nikomur, ki se bo odločil za odhod domov, ne bo zgodilo nič hudega. V taboriščih so objavljali propagandne filme, v katerih so prikazovali življenje v domovini. Ker se kljub temu Slovenci niso želeli vrniti domov, so začeli stopnjevati pritiske. Tako so zaprli obe najuspešnejši taborišči, v katerih so bili slovenski begunci (Peggez in Servigliano), in begunce preselili v slabša taborišča. Še dodatno so zmanjšali količino hrane, prepovedali so delovanje begunskih gimnazij, močno so omejili taboriščno kulturno življenje, prepovedali izdajanje večine časopisov, v taboriščih so se večkrat vrstila zaslisevanja beguncev, opravili pa so tudi različne racije. Toda kljub vsem tem ukrepov se je večina vendarle odločila, da se ne vrne v domovino, temveč so se konec 1947, še posebej pa leta 1948 izselili po svetu, predvsem v Argentino. Glavni razlog za tako odločitev je bil, da je večina držav sprejemala le za delo sposobne ljudi, medtem ko so si slovenski begunci želeli ostati skupaj s svojimi družinami. Po posredovanju slovenskega duhovnika Janeza Hladnika, ki je v Argentini deloval že dobrih deset let, je argentinska država sprejela vse Slovence, tudi družine z majhnimi otroki in starejše, ki za delo niso bili več sposobni. Tam so nato slovenski begunci začeli novo življenje, ki ga danes poznamo pod imenom argentinski čudež.

Ob tem kratkem pregledu poti in življenja slovenskih beguncev po drugi svetovni vojni si lahko odgovorimo tudi vprašanja,

postavljena na uvodu. Pred sabo imamo dva popolnoma različna koncepta begunstva. Slovenci so morali zapustiti domovino, da so rešili svoje življenje in ne zato, ker bi iskali boljše ali drugačno življenje. Ko so prišli čez mejo, so prišli v razdejano, od vojne uničeno Evropo, ki se za begunce ni prav posebej zmenila, saj je morala najprej poskrbeti za svojo obnovo. Vseeno pa so prišli v svet, ki je prav tako črpal iz zahodnokrščanskega izročila, kar pomeni, da so se lahko uspešno integrirali v večinsko družbo, čeprav so ostali Slovenci. Današnji migranti (tu izvemam npr. sirijske kristjane, saj dejansko predstavljajo le neznamenit delež vseh migrantov) pa ne le, da prihajajo z druge celine, temveč tudi iz popolnoma drugačne civilizacije in predvsem popolnoma drugačne vere, ki je bila vseskozi agresivna do zahodnega sveta, ki ga vendarle v marsičem določa krščanstvo, ob tem pa so bili dolga leta tudi podvrženi negativni indoktrinaciji o Zahodu. Množica ljudi, ki prihaja, dejansko spreminja etično, versko, kulturno in ne nazadnje civilizacijsko podobo držav gostiteljic ter celotne Evrope, obenem pa prav zaradi skoncentrirane množičnosti otežuje integracijo ter možno sobivanje obeh svetov.

Razliko lahko opazimo tudi v drži slovenskih beguncev in sodobnih migrantih. Ob prihodu v taborišče Slovenci niso postavljali nobenih zahtev, temveč so bili predvsem veseli, da so še vedno živi. Niso pričakovali, da jim bo kdo prinesel stvari na pladnju ali jim dodelil poseben status zato, ker so begunci. Takoj, ko so prišli v taborišče, so se lotili dela in tam, kjer je bilo potrebno, njegove obnove. Kolikor je bilo mogoče, so pomagali s svojim delom, ob tem pa se zavedali, da so dolžni hvaležnost tem, ki so jim omogočili, da so lahko ponovno, iz nič začeli graditi svoje življenje. V letih, ko so v taboriščih potrpežljivo čakali (ne pozabimo, da je bilo gibanje ves čas omejeno), katera država bo odprla svoja vrata ter jim dovolila prihod, so skrbeli, da so se kot skupnost ohranjali, skrbeli so za izobrazbo mladine ter se pripravljali na to, da bodo tam, kamor bodo smeli iti, čimprej lahko začeli z delom. Na drugi strani pa imamo današnje migrante, ki prihajajo k nam brez dokumentov, saj so te na poti uničili, mnogi tudi ne želijo, da se jih ob prihodu

v evropsko območje popiše. Tako skrivanje identitete hočeš nočeš zbuja skrb in določen strah do teh, ki prihajajo. Kdo so in zakaj ne smemo vedeti, od kod prihajajo? Edino, kar vemo, je, da je njihov (vsaj trenutni) cilj predvsem Nemčija. Toda na poti do tja se ne ozirajo na pravila, ki veljajo za ta prostor. Vsak poskus vzpostavitve reda ter spoštovanja zakonov, ki veljajo za vstop v schengensko območje, se je končal z njihovim nasilnim vedenjem. Bolj ali manj mirno prehajanje migrantov je predvsem rezultat nemoči držav, ki se soočajo z nepretrgano kolono prihajajočih ljudi. Pravzaprav so zato, da bi čimprej zapustili državo, organizirali prevoze, ki prihajajočim omogoča bolj ali manj udobno, predvsem pa hitro napredovanje proti cilju.

Glede na zapisano je jasno, da je primerjava slovenskega povojnega begunstva in današnje migrantske krize povsem neumestna. Zlasti pa je nujen poziv k čuječnosti, saj se gre samo izkoriščanje skrajnih človeških stisk. V resnici gre za našo, slovensko in evropsko prihodnost.

Publicistka Helena Jaklitsch je profesorica sociologije in magister zgodovine. V svoji doktorski tezi obravnava fenomen slovenskega povojnega begunstva, zlasti področje šolstva.

Opombe

¹ Še pred ustanovitvijo prvih vaških straž konec julija 1942 je bilo na področju Ljubljanske pokrajine več kot osemsto ljudi žrtev partizanskega nasilja. Prim.: Helena Jaklitsch, Seznam žrtev revolucionarnega nasilja pred ustanovitvijo prve vaške straže, v: Temelj prihodnosti, Zbornik ob 70-letnici konca vojne in začetka totalitarnega režima, Nova Slovenska zaveza, Ljubljana, 2015, 107–126.

² Metod M. Milač, Kdo solze naše posuši: doživetja slovenskega dijaka med drugo svetovno vojno, Celje, Mohorjeva družba, 2003, str. 225.

³ Ustna izjava Majde in Lojzeta Starmana.

⁴ Prim.: F. T. Rulitz, Vetrinjska in »bleiburška« tragedija: nasilje partizanskih enot nad begunci v maju 1945 na avstrijskem Koroškem, Mohorjeva družba, Celovec 2013.

⁵ Pred odhodom na Koroško je bil med drugim primarij ljubljanske bolnišnice, predsednik Slovenskega zdravniškega društva in predsednik Zdravniške zbornice.

⁶ Slovenska begunska gimnazija v Peggezu pri Lienzu: Letno poročilo za šolski leti 1944/45 in 1945/46, sestavil Marko Bajuk, Peggez, 1946, str. 21.

⁷ France Pernišek, Prosvetno delo v taboriščih v Avstriji, v: Koledar Svobodne Slovenije 1953, Buenos Aires, str. 110.

⁸ France Pernišek, Moj begunski dnevnik 1945–1949: My D. P. Camp Diary 1945–1949, Studia Slovenica, Ljubljana, 2007, 29. 6. 1945.

⁹ Nežka Čampa, dnevniški zapis, 12. 5. 1945.

¹⁰ Domači glasovi, 7. 7. 1945.

¹¹ Bogato slikovno gradivo o življenju slovenskih beguncev v osrednjih dveh taboriščih v Avstriji je mogoče najti v knjigi Cvetoči klas pelina, ki jo je leta 2014 skupaj z Družino izdala Rafaelova družba.

¹² Prim.: Zedinjena Slovenija, 14. 9. 1946, str. 3.

¹³ UNRRA (Uprava ZN za pomoč in obnovo) je bila organizacija, ki je po vojni skrbela za ta taborišča.

¹⁴ Zedinjena Slovenija, 7. 5. 1946, str. 3.

¹⁵ Daljša ocena Hamleta je bila objavljena tudi v Zedinjeni Sloveniji 11. 7. 1946.

¹⁶ Arhiv Aleksandra Majhna, Zapisniki ljudske šole v Peggezu, zapisnik z dne 1. 8. 1945.

¹⁷ Arhiv RS, AS 2023, Corsellis John, Poročilo o šolstvu v D. P. Camp, Peggezu 1945.

¹⁸ Zedinjena Slovenija, 5. 2. 1947, str. 4.

¹⁹ Arhiv Zedinjene Slovenije, Poročilo o prosvetnem delu v naših taboriščih na Koroškem, 30.10. 1945, str. 4.